

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

**ТЕОРІЯ, МЕТОДИКА І ДОСВІД
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ
СУСПІЛЬСТВА**

Колективна монографія
За загальною редакцією доктора педагогічних
наук, професора І. М. Трубавіної

Київ – 2025

УДК 332.012.33'122:32.019.5.061.25
Т11

Рецензенти:

Омельченко С. О. – доктор педагогічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Кальченко Л. В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Парфанович І. І. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університет.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 3 від 31 жовтня 2025 року)*

Теорія, методика і досвід забезпечення соціальної згуртованості
Т11 суспільства : колективна монографія / за заг. ред. І. М. Трубавіної ;
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. —
Київ : Талком, 2025. – 421 с.

ISBN 978-617-8627-20-1

У монографії розкриті теоретичні питання забезпечення соціальної згуртованості суспільства; особлива увага акцентується на питанні задоволення потреб та реалізації прав дітей як найвищому пріоритеті та ключовому чиннику згуртованості; визначено зміст роботи із забезпечення соціальної згуртованості суспільства

Монографію призначено для наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, здобувачів освіти, аспірантів, докторантів.

УДК 332.012.33'122:32.019.5.061.25

© Колектив авторів, 2025

ISBN 978-617-8627-20-1

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕДМОВА (Трубавіна І. М.).....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА	
Трубавіна І. М. Поняття про соціальну згуртованість суспільства	7
Худавердієва В. А. Основні напрями реалізації концепції зміцнення соціальної згуртованості: міжнародний досвід.....	35
Лобанова А. С. Солідаризація українського суспільства в умовах російсько-української війни: особливості, чинники і виклики.....	68
Руденко Ю. Ю. Європейська модель громадянської ідентичності як засаднича модель інтеграції українського суспільства.....	99
Максимовська Н. О. Соціальна згуртованість в умовах сучасних викликів: соціокультурний аспект.....	124
РОЗДІЛ 2. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У ВІЙНУ В ЗГУРТОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ	
Іонова О. М., Лупаренко С. Є. Проблеми соціалізації дітей в Україні в умовах воєнного стану та напрямки їх вирішення.....	153
Левченко К. Б., Досич А. О. Формування та реалізація державної політики протидії сексуальному насильству та надання допомоги постраждалим під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України.....	182
Ясточкина І. А. Психосоціальна допомога та підтримка дітей: виклики в умовах війни.....	210
Петровський О. М., Магера Т. В., Хома С. О., Ковалик І. М. Забезпечення соціальної згуртованості суспільства через просвітницьку роботу з Української Хартії вільної людини (на прикладі Тернопільської області).....	240
Кікінежді О. М. Гендерні стереотипи як бар'єри соціальної згуртованості в освітньому середовищі.....	260
РОЗДІЛ 3. ЗМІСТ РОБОТИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА	
Трубавіна І. М., Караман О. Л., Степаненко В. І., Юрків Я. І. З досвіду впровадження реагуювальної стратегії соціальної роботи з внутрішньо переміщеними сім'ями та приймаючою громадою.....	293

Кікінежді Оксана Михайлівна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка.
<https://orcid.org/0000-0002-9240-279X>

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК БАР'ЄРИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Проблема забезпечення національного механізму досягнення гендерної рівності як невід'ємної умови дотримання основоположних прав і свобод людини та соціальної справедливості є викликом часу для статусу України як кандидата на членство в Європейському Союзі, що потребує розроблення шляхів інституалізації вітчизняної гендерної освіти як гуманітарної складової національної безпеки держави та важливого чинника забезпечення процесу згуртованості суспільства в умовах воєнного стану в Україні.

Рада Європи визначає соціальну згуртованість насамперед як матеріальну інтеграцію, тобто здатність суспільства забезпечувати добробут усіх своїх членів шляхом зменшення нерівності та забезпечуючи справедливий доступ до наявних ресурсів. Стратегія Ради Європи щодо соціальної згуртованості базується на наступних ключових ідеях: Інвестування в соціальні права та згуртоване суспільство; розбудова спільної соціальної відповідальності; посилення представництва та демократичного ухвалення рішень, також розвиток суспільного діалогу та громадянської активності; побудова безпечного майбутнього для всіх.

Учені у феномені соціальної згуртованості виокремлюють важливі параметри сучасного демократичного суспільства, як-от: рівень соціальної інклюзивності, рівень розвитку соціального капіталу, готовність співпрацювати задля досягнення спільного блага, де ключову роль відіграють міжособистісні стосунки та довіра.

Соціальна згуртованість, солідарність, відповідальність є базовими соціальними цінностями, що засноване на ефективному використанні громадянських прав та інших надбань демократичного суспільства і, у свою чергу, релевантно принципам гендерної рівності як нової філософії демократизації людських взаємин на всіх рівнях її функціонування.

Гостра актуальність та соціально затребуваність означеної

проблеми у суспільно-гуманітарній сфері в умовах повномасштабної війни росії проти України визначається необхідністю активізації громадянської позиції усіх соціально-демографічних прошарків населення у відстоюванні української державності та національної ідентичності.

За роки незалежності Україна більше ніж вдвічі покращила ситуацію з Індексом гендерної нерівності: в 1991 році він становив 0,472, а в 2021 році – 0,200, з такими показниками Україна посідає 35 місце у світі за значенням показника гендерної рівності. До прикладів системної гендерної нерівності в Україні можна віднести: низький рівень участі жінок у політичних та громадських процесах, особливо на найвищих посадах; патріархальну культуру і глибоко вкорінені гендерні стереотипи; низький рівень економічної участі та можливостей, а також значне поширення гендернозумовленого насильства.

На міжнародній конференції «Роль жінок у відновленні України: європейський інтеграційний вектор» за участі членкинь Європейського парламенту (Львів, 1-2 грудня 2023 року) Урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерина Левченко наголосила, що «В Україні є певні прогеси і прогалини на шляху до гендерної рівності... Я дуже рада, що і Офіс Генерального прокурора, і Міністерство внутрішніх справ є активними учасниками і учасницями політики просування прав жінок. Взаємодія з громадськими організаціями – це основа успіху. Об'єднавшись всередині, ми маємо об'єднатися також і з зовнішніми партнерами» (*50 vidsofkiv.org.ua*)

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну призвело до численних злочинів проти національної безпеки, створило загрозу життю, здоров'ю й добробуту мирного українського населення [24]. Створення гендерночутливого, безпечного, недискримінаційного освітнього середовища є надважливим завданням, оскільки в умовах війни відбулося значне погіршення психоемоційного стану як школярів, так і педагогів, про що свідчать результати дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році, яке було проведене у грудні 2022 – січні 2023 року Державною службою якості освіти України за підтримки ініціативи «Збереження доступу до шкільної освіти», що впроваджується проектом «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe): «За останній рік погіршився психологічний стан здобувачів освіти. Майже вдвічі у порівнянні з початком лютого 2022 року збільшилася кількість учнів, які почуваються тривожно, напружено, у півтора рази – втомлено. Водночас на 20% у кожній категорії зменшилася кількість

тих, які почуваються в безпеці, спокійно, енергійно та щасливими» (URL: <https://sqe.gov.ua/tretina-uchniv-v-umovakh-viyni-ne-mali-po/>). Ключовими викликами освітнього процесу в умовах війни педагоги називають нестабільні умови навчання, обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності, зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів та вчителів.

Нагальним завданням сучасної науки, на думку Г. Балла, стає «не стільки розробка усе більш вишуканих засобів задоволення перманентно зростаючих людських потреб, скільки попередження лавиноподібних зростаючих соціальних недугів (жорстокість, цинізм, геноцид, садизм, тероризм тощо), а серед завдань людинознавства чільне місце слід надати всебічному вивченню сучасної особистості як феномену унікального значення» [1, с. 25].

Впровадження гендерного підходу в освіту як дієвого механізму інституалізації вітчизняної гендерної освіти є показником демократичності суспільного устрою, гуманізації освітньо-виховного простору сучасної української школи. В. Кремень зазначає, що «на принципах інноваційності і дитиноцентризму має будуватися вся освітня діяльність, вся система відносин у суспільстві, ставлення дорослих до дітей» [19, с. 412–413].

У контексті людиноцентристської парадигми забезпечення рівного доступу обох статей до різних сфер суспільного життя, що в майбутньому визначатиме гідні умови життєдіяльності для громадян і громадянок України, передбачає артикуляцію гендерної проблематики та введення її в український освітнянський простір згідно чинної нормативно-правової бази України (стаття 24 Конституції України, Закони України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про охорону дитинства», Державна стратегія забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 р.; Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р.; Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», Концепції комунікації у сфері гендерної рівності тощо) та міжнародних, ратифікованих Україною (Цілі сталого розвитку до 2030 року, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенція Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)).

Згідно з планом заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з

утвердження гендерної рівності, забезпечення наскрізності принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти передбачає: розроблення та затвердження Стратегії; затвердження плану заходів з реалізації Стратегії; проведення обов'язкової антидискримінаційної експертизи всього освітнього контенту; проведення гендерного аудиту закладів освіти.

У схваленій Кабінетом Міністрів України у серпні 2022 року Державній стратегії забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та затвердженого операційного плану щодо її реалізації на 2022-2024 роки закріплено ключові цілі для вирішення актуальних проблем, а саме:

1. ефективне та злагоджене функціонування національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;

2. протидія усім формам насильства, включно з насильством пов'язаним із конфліктом;

3. забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків для розвитку у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту тощо [10].

У цьому комплексному документі йдеться про пріоритетні напрями консолідованих дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання для зменшення гендерної нерівності в усіх сферах життєдіяльності суспільства [10].

Засадничими Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року є взаємопов'язаність змістових, функціональних та організаційних принципів, що передбачають дотримання демократичних цінностей і свобод, рівності, справедливості, демократії, верховенства права, егалітарності (рівності прав і можливостей), поваги до людської гідності, доступності, недискримінації тощо. Зокрема, у Стратегії зазначається, що упровадження принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти повинно здійснюватися згідно з концепціями, програмами, планами, розробленими центральними органами виконавчої влади, із залученням провідних вчених, незалежних експертів та експертиз з урахуванням міжнародного досвіду [13].

У розпорядженні КМУ від 27 січня 2023 р. №79-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» йдеться про завдання проведення досліджень з питань гендерної рівності в Україні; розроблення та поширення рекомендаційних та інформаційних матеріалів щодо гендерної рівності

тощо. Серед восьми стратегічних цілей, у цілі 7 «Освіта з урахуванням гендерної тематики» зазначено: сприяння здобуттю вільної від гендерних стереотипів загальної середньої освіти; забезпечення вільної від гендерних стереотипів професійної орієнтації здобувачів освіти; сприяння самореалізації жінок та чоловіків у різних галузях науки; проведення для закладів освіти інформаційної кампанії щодо запобігання проявам насильства та дискримінації та реагування на такі прояви (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2023-%D1%80#Text>).

Перспективні напрямки дослідження стосуються пошуку інноваційних технологій апробації європейської моделі паритетної демократії до національних реалій, подолання асиметрії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Сьогодні якість підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій значною мірою залежить від вивчення ними гендерної теорії, здобуття гендерних компетентностей та відповідних навичок, що відповідає державній політиці гендерного мейнстрімінгу держав ЄС – стратегічного підходу до створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання дискримінації за статевою ознакою у всіх сферах життєдіяльності суспільства, як пошанування суб'єктності, життєстійкості особи, без огляду на її статеву належність.

Як наголошує урядова уповноважена з питань гендерної політики Катерини Левченко, «євроінтеграційна спрямованість української політики залишається пріоритетною, і дуже важливим є приведення у відповідність не лише національного законодавства й підзаконних актів з принципами законодавства Євросоюзу, а й використовуваної термінології, тому дуже важливим кроком були переклад і видання словника Європейського інституту з гендерної рівності: робота над словником продемонструвала важливість розуміння принципу уніфікованості державної політики в сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, і це є хорошим сигналом, що євроінтеграція неможлива без гендерної політики» [7].

Гендерний підхід як методологічний інструментарій, що ґрунтується на врахуванні «фактору статі» є наскрізним у змісті освіти та характері гендерночутливої комунікації педагога з вихованцями, гендерно компетентного у формуванні гендерної культури молоді. На думку В. Кравця, «...розробка концептуальних засад формування гендерної культури молоді, виявлення умов інтегрування гендерно чутливого підходу у зміст вищої школи є надзвичайно важливим завданням в контексті сучасної педагогічної парадигми, модернізації

освітньої системи та подальшого розвитку вітчизняної гендерології на шляху побудови в Україні паритетної демократії» [5, с. 19–20].

Учена Т. Говорун наголошує: «розкриття проблематики гендерної психології у загальному контексті теоретичних підходів, і *суб'єктно-вчинкового*, зокрема, відкриває шляхи вирішення багатьох прикладних задач гендерної культури завдяки зверненню до понять свідомості, самовизначення, атрибуції відповідальності, особистісного вибору» [8, с. 93].

Суголосною є думка фахівців Інституту соціальної та політичної психології НАПН України щодо розвитку партнерської взаємодії усіх суб'єктів освітнього процесу Нової української школи та формуванні позитивної Я-концепції вчителя як основи розбудови партнерської взаємодії НУШ. Учені зазначають, що психологічна наповненість концепції «НУШ» розкривається через такі її основні позиції, як сучасне інтерактивне освітнє середовище, яке не обмежується закладом освіти; індивідуальна траєкторія навчання учнів з урахуванням їхніх потреб та індивідуальних психологічних особливостей; партнерська взаємодія всіх суб'єктів освітнього процесу (у тому числі і батьків дітей); оцінка та моніторинг результатів навчання як якостей, цінностей і компетентностей учнів; визнання метою Нової української школи її випускника – сформованої особистості, патріота, інноватора [23].

Гендер як соціокультурний та міждисциплінарний феномен є важливим напрямком історико-політичних (Т. Мельник, О. Кісь, О. Ярош), філософських (Т. Власова, Н. Гапон, Т. Злобіна, І. Грабовська, К. Карпенко, Л. Кобелянська, К. Левченко, Л. Малес, В. Москаленко, М. Скорик, Ю. Стребкова, О. Суслова), соціологічних (Т. Бурейчак, О. Марущенко, Т. Марценюк, С. Оксамитна, С. Штурхецький), психологічних (В. Васютинський, Т. Говорун, Н. Городнова, В. Татенко, Т. Титаренко, М. Ткалич) та педагогічних (І. Бех, В. Гайденко, Т. Голованова, Т. Дороніна, І. Іванова, О. Луценко, Н. Пастушенко, О. Петренко, О. Сухомлинська, О. Цокур, Л. Яценко) наук. Вчені торкаються проблеми здійснення гендерного аналізу різних аспектів соціального життя – науки, освіти, мови, ринку праці, медій, насильства, спорту тощо.

Уваги заслуговують праці науковців, в яких розкрито особливості формування гендерної компетентності керівників та їх підготовки до реалізації гендерного підходу в управлінській діяльності (О. Бондарчук, Л. Даниленко, О. Нежинська, В. Олійник, О. Овчарук). У дослідженнях Т. Марценюк, М. Маєрчик, Л. Малес та інших вчених розкриті теоретико-емпіричні аспекти гендерної теорії, методологія

гендерного й антидискримінаційного аналізу державних політик з точки зору світового досвіду, порушене питання гендерної дискримінації в Україні.

У наукових напрацюваннях вчених (І. Бех, О. Бондарчук, Т. Говорун, В. Кравець, О. Кізь, О. Кікінежді, С. Вихор, В. Гайденко, Т. Голованова, Т. Дороніна, О. Желіба, О. Луценко, Н. Пастушенко, О. Петренко, О. Сухомлинська, О. Цокур, Л. Яценко) розроблені теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді, виявлені шляхи впровадження гендерного підходу у всі ланки освітньої системи, принципи гендерної просвіти, здійснюється інституалізація антидискримінаційної експертизи навчального контенту (О. Масалітіна (Малахова), О. Марущенко та ін.).

Учена Н. Гапон вважає, що дана проблематика стосується вибудови вітчизняної гендерної концепції, яка ґрунтується на принципах гендеровимірності, рефлексивності, етизації науки, орієнтації дослідження на дію, показу іншого ракурсу проблеми, відмови від радикальних методів, які утверджують гіноцентризм чи андроцентризм у дослідженнях (неадекватні емпіричні методики та висновки дослідження й порівняння психології чоловіків та жінок), вирішення гендерних проблем з опорою на принцип толерантності, поважного ставлення до альтернативних точок зору [4, с. 17–18]. На думку Т. Марценюк, етичні засади проведення та презентації дослідження передбачають увагу до толерантної лексики на позначення різноманітних соціальних груп, безпеку для респонденток та респондентів, нестереотипні формулювання запитань, фахові посилання на джерела тощо [21, с. 100].

У зміні гендерного освітнього дискурсу особливого значення набуває зміст цінностей, що культивується, їх орієнтація на егалітарний характер статевих ролей, який забезпечує їх універсалізацію та взаємозамінність. Як зазначає Т. Костюченко, «подолання структурно зумовлених бар'єрів задля поширення егалітарних поглядів є важливим напрямком у формуванні нового соціально-економічного контексту, у якому егалітарні погляди та ідеї гендерної рівності не сприйматимуть як девіантну поведінку меншості або загрозу для сім'ї» [12, с. 117–128].

Учені зазначають, що паритетність позицій статей в різних сферах людського буття залежить не стільки від історично успадкованих соціально-економічних реалій, скільки від системи мислення індивідів, ступеня гендерної стереотипізації індивідуальної та масової свідомості. Розвінчані статеворольові міфи починають

служувати своєрідним фільтром вивільнення справжнього людського від нашарувань домігаторного, традиційного, живильною основою проростання паростків рівноцінності особистостей без огляду на їх стать [5; 6; 9; 16; 17; 20; 21; 27; 31].

Викликом часу стало переосмислення і подолання заскорузлих гендерних стереотипів в суспільній свідомості, в яких переплітаються політичні, соціальні, культурні аспекти життя, нового переосмислення і вироблення нової мови та нових цінностей як основи гендерної чутливості, що змінила як правила, так і поведінкові норми. Гендерна обізнаність педагога релевантна набуттю гендерних компетентностей у вирішенні спірних питань у взаємостосунках статей крізь призму гендерних знань, відстеження порушення гендерної рівноваги, прав і можливостей обох статей з точки зору феміністичних підходів, гендерної педагогіки і жіночих студій, уповноваженої освіти тощо.

Актуальність і недостатня дослідженість означеної проблеми зумовили **мету** статті: теоретично та емпірично розкрити зміст та поширеність гендерних стереотипів та уявлень педагогів закладів середньої освіти.

Егалітаризм як рівність прав і можливостей статей у різних сферах людського буття стає одним із пріоритетних гендерних орієнтацій, а «жінки, які самі себе зробили» виступають ідеалом статеворольової ідентичності для жіноцтва і знижують маскулінні домагання «сильної» статі, творячи нові моделі лідерства, керівництва, не підганяючи їх під ототожнення з чоловічим досвідом. Тому проблема гендерної просвіти є актуальною не тільки для педагогічного спрямування процесу соціалізації дітей та юнацтва в освітніх закладах, але й для широкого загалу. Адже від проєктування й моделювання культурно-освітнього гендерного простору залежить те, як сприйматимуться ідеї рівноправ'я статей.

Проблема гендерного самовизначення є актуальною не лише для процесу статевої соціалізації дітей та молоді, але й для дорослих, більшість яких сформувались як особистості в умовах стереотипізованого суспільства. Патріархальне суспільство, яке відходить в минуле у більшості країн дає жінці дуже обмежений діапазон суспільних ролей. Свого часу французька феміністка Сімона де Бовуар висловила про суспільство, яке формує відповідні стилі соціального буття чоловіків і жінок через систему гендерних ролей, наступним чином: *«... більшість чоловіків цілком щиро запевняють, що жінки й чоловіки рівноправні й, отже, жінкам нема чого лементувати, і водночас вважають, що вони ніколи не зрівняються з*

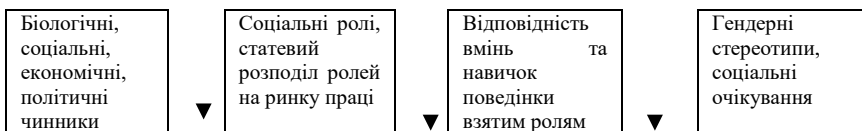
чоловіками і що всі їхні вимоги – марні... чоловікам важко усвідомити сутність жіночої дискримінації... яка настільки вкорінюється у свідомість жінки, коригує її поведінку, що... врешті-решт починає здаватися, ніби все це справді закладено в жіночій природі... [3, с. 39].

Щоб виявити шляхи подолання гендерних стереотипів, важливо зрозуміти соціально-психологічні механізми їх формування. Стереотипи є схематизованими, спрощеними уявленнями про характеристики чоловіків і жінок – їх фізичні та особистісні якості, рольову поведінку, професії і посади, обов'язки, вміння і навички в їх реалізації. Соціальні психологи виділяють в змісті стереотипів три рівні настанов. Перший, загальний рівень, пов'язаний з описовими характеристиками статей як двох великих полярних соціальних груп. Цю описову поляризацію «чоловічого» і «жіночого» спостерігають не тільки всередині кожної групи, але й в межах великих спільнот. Перехресні культурні дослідження, проведені в більш ніж 110 країнах, свідчать, що чоловіки та жінки оцінюють себе та іншу стать різними якостями: компетентність, наполегливість, управлінські здібності, самовладання, впевненість у собі, прагнення успіху тощо приписуються «сильній» статі, а комунікативна компетентність, чуйність, виконавча сумлінність, емоційна сприйнятливність, опікування тощо – «слабкій» (Bosak, J., Sczesny, S., & Eagly, A.H., 2008).

Слід зазначити, що стереотипізовані уявлення більшість людей асимілює настільки некритично, що приймає їх за власні переконання, не підозрюючи того, що вони досить скоро починають спрямовувати їхню поведінку. Усвідомлювати стереотипізацію власних поглядів на міжстатеві стосунки буває досить важко, адже усталені сімейні і соціальні ролі підтримують самооцінку, звичний стиль життя (Burgess, D., & Borgida, E., 1999). Ще більше психологічних зусиль вимагає критичне ставлення до фактичного гендерного статусу ролей у власній сім'ї та в соціальному довіді [8; 9; 31].

Згідно соціально-рольовій теорії Еліс Іглі (Bosak, J., Sczesny, S., & Eagly, A.H., 2008) засвоєння гендерного стереотипу відбувається шляхом дії наступних чинників (схема 1).

Схема взаємодії чинників у формуванні гендерних стереотипів.

Так, наприклад, гендерна стереотипізація масової свідомості просуває ідею щастя жінки через її ідентифікацію з роллю матері, підпорядковану інтересам сім'ї, дружини, господині, в той час як чоловік асоціюється з успішністю у соціально-економічних та владних ролях. Такий стереотипний поділ функцій зводить цінність жінки до її включеності в емоційно-родинні стосунки, обмежуючи її соціальний та професійний потенціал, тоді як чоловіка ставить в позицію управлінця та годувальника, фізично і психічно відстороненого від батьківських і подружніх ролей.

Чому гендерні стереотипи залишаються непохитними мов скали? Тому, що вони: 1) схематизують спрощують бачення людини, яка виступає представником біологічної статі. Біологічні відмінності статей породжують установку на психологічну, соціальну відмінність призначення чоловіків і жінок; 2) біполяризують судження, спрощуючи людське бінарність логіки: чим більше ти чоловік, тим менше ти жінка і навпаки; 3) виконують нормативно-вказівну роль, зумовлюючи сліпе наслідування взірця статевої ролі в процесі соціалізації; 4) нав'язують емоційно-оцінкову функцію (дискредитують або навпаки – делігітимізують, що значною мірою впливає на самооцінку і сфери самовиявлення; 5) інтегрують гендерну ієрархію в політичну, ідеологічну, військову тощо субординації, консервують патріархальні цінності через низку соціальних інституцій.

Регулятивна – пояснювальна – ретрансляційна та виправдовуюча функції гендерних стереотипів прослідковується у всіх сферах людського буття. Дихотомічний, двополюсний поділ світу на «чоловіче» і «жіноче» обмежує особистісний розвиток індивіда, знижує можливості взаєморозуміння і спілкування статей, обмежує здатність задоволення вищих психічних потреб в міжстатевій інтеракції [9; 31].

Вчені умовно виокремлюють чотири головні (системоутворювальні) групи гендерних стереотипів, як-от:

- 1) маскуліності-фемінності як характеристик чоловічих і жіночих особистісних властивостей;
- 2) розподілу сфер діяльності, праці та напрямків соціалізації статей;
- 3) соціальних ролей у приватно-сімейній сфері;
- 4) соціальних ролей статей у публічній сфері.

Гендерні стереотипи є набором усталених для певної спільноти норм і суджень про психологію жінок і чоловіків, мотиви і потреби

їхньої поведінки тощо. Водночас – це важливий соціально-психологічний механізм передачі знань про те, якими «повинні бути» чоловіки та жінки. Вчені зазначають, що гендерні стереотипи залишаються найконсервативнішими схемами поведінки і слугують психологічними механізмами захисту у виправданні орієнтацій на традиційні (патріархальні) моделі. Негативна роль стереотипів проявляється в гальмуванні процесів демократизації взаємин статей, в стійкості психологічних перешкод на шляху до вирівнювання їх прав і можливостей [4; 5; 6; 9; 12; 15; 16; 20; 21; 27; 31; 33].

Наведені групи стереотипів, хоча й утворюють разом один суцільний гендерний стереотип, все ж мають свої ключові складові, розвінчування яких дає змогу зрозуміти їхній гальмівний вплив на особистість, яка виступає представником біологічної статі, а не соціальною істотою, індивідуальністю. Статеві стереотипи інтегрують гендерну ієрархію в політичну, ідеологічну, професійну, родинну та інші субординації, консервуючи патріархальні цінності. Порівняємо стереотипний (статеводиференційований) та науковий, гендерний (особистісно-егалітарний) підходи як «за» і «проти» в найпоширеніших статевих стереотипах, представлених в таблиці 1. [31].

Таблиця 1

Міфи і реальність у подоланні гендерних стереотипів

Стереотипний підхід (статеводиференційований)	Науковий підхід (особистісно-егалітарний)
Маскулінність-фемінність як протиставлення «чоловічого» та «жіночого»	Андрогінність як поєднання маскулінно-фемінних властивостей, передумова універсалізації виконання статевих ролей
«Чоловіча» та «жіноча» поведінка є вродженою і залежить статі.	Властивості, які традиційно визначаються як «чоловічі» та «жіночі», залежать не від статі, а від виховання, тому у різних етнокультурах бувають як «статевоневідповідними», так і нетиповими.
Анатомічно «сильний» та «слабкий» статі властива відповідно «маскулінна» та «фемінна» поведінка	Анатомічна відмінність статей не визначає безпосередньо «статевотипову» (статевовідповідну) поведінку. Чоловік/жінка можуть мати ремінну, маскулінну, андрогінну чи статевоневизначену поведінку.

Чим більше у нього чоловічих якостей, а у неї – жіночих, тим більш вони доповнюють одне одного і утворюють гармонійне ціле.	Гіпергендерна поведінка чоловіків (ефект «мачо») та жінок (ефект «принцеси») не здатна будуватись на засадах партнерства. Тому гіпермаскулінність чоловіків, як правило, пов'язана з психологічним, фізичним чи сексуальним насиллям щодо жінок, а гіперфемінність – із застосуванням маніпуляційних технік щодо чоловіків.
Не віднайти сьогодні «справжнього» чоловіка навіть вдень зі свічкою. Лицарі сьогодні – рідкість!	Екстремальні ситуації досить часто демонструють високі взірці звичаїв чоловіків, «справжні» взірці лицарства. Проте повсякденне життя вимагає від кожної людини вияву гендерної культури – поваги до партнера, толерантності тощо. Тому, коли говорять про кризу маскулінності, мають на увазі, в першу чергу, переосмислення чоловіками своєї домігаторної ролі в сім'ї і суспільстві, свідомій відмові від поведінки «мачо»!
«Сила жінки – в її слабкості»: емансипація зробила з жінки чоловіка!	Пробудження політичної свідомості жіноцтва під впливом включення в суспільну сферу, домагання ними рівних виборчих та інших громадянських прав супроводжувались соціальними рухами за визволення жінки з патріархальних тенет – боротьбою за рівні з чоловіками права на освіту, професію, соціальну активність, що, зрештою, призвело до зміни свідомості чоловіків, які почали вбачати в ній рівну собі особистість, а не слабку істоту, яка потребує поводиря.
Чоловіки і жінки – дві протилежності, два ворогуючі світи	Конфліктні протиріччя виникають не між жінками та чоловіками як такими, а між їхніми традиційними та егалітарними уявленнями та настановами.
<i>Хлопчики і дівчатка – два протилежних світи, які мають виховуватись по-різному</i>	<i>Різні анатомічно, проте однакові як люди, рівноцінні як особистості. Тому виховання має бути особистісно-орієнтованим, спрямованим на розвиток індивідуальності</i>
Дівчатка і хлопчики мають навчатися	Історично роздільне виховання статей було спрямоване на освоєння дітьми різних сфер

окремо і таке роздільне виховання є найбільш ефективним	діяльності – освітньо-виховної, обслуговуючої – для дівчаток і предметно-інструментальної для хлопчиків. Подібне нав'язування дітям «статеві відповідних» видів навчальних дисциплін обмежує розвиток особистісних інтересів та здібностей.
Одностатеві освітні заклади є безпечнішими для обох статей, ніж змішані. Не випадково відроджується стара традиція – гімназії для хлопчиків, школи для «леді» і т.п.	Не беручи до уваги створення військових середніх закладів чи козацьких дівочих полків і т.п., освітня практика засвідчила неефективність роздільного навчання і виховання. «Школи леді» і т.п. заклади – це ренесанс патріархату через протиставлення статей та обмеженість освіти рамками традиційної гендерної ідеології.
Хлопчики більш здібні до точних та природничих наук, а дівчатка – до гуманітарних.	Дівчаток та хлопчиків стереотипно спрямовують на освоєння «статеві відповідних» дисциплін. Психологічні дослідження засвідчили, що вчителі обох статей значно більше заохочують пізнавальну активність хлопців до освоєння точних дисциплін, а дівчат – до гуманітарних.
<i>Чоловік – «голова» сім'ї, годувальник, а жінка – її «берегиня».</i>	<i>Сім'я будується на засадах рівності її членів (егалітарності) та взаємозамінності сімейних ролей</i>
Головне призначення жінки – народження і виховання дітей, адже природа наділила її материнським інстинктом	Чимало проведених досліджень (Г. Гарлоу, К. Лоренц, Дж. Вотсон, Дж. Боулбі та ін.) переконливо свідчать про відсутність материнського інстинкту, а також про те, що материнсько-батьківські почуття залежать не від статі, а від виховання. Депривація в дитинстві спричиняє «ефект» відмови від новонародженої дитини, аборти, ризикову поведінку під час вагітності.
Жінка без сім'ї та дітей є неповновноцінною.	Не кожному чоловікові чи жінці судилося стати батьком (матір'ю), подружжям. Однак самореалізація особистості не обмежується тільки власною сім'єю, а охоплює опіку над рідними, професійну, громадсько-політичну діяльність, яка дає людині відчуття щастя і задоволеності життям. Статус незаміжньої

	жінки є більш висміюваним, ніж статус неодруженого чоловіка з боку людей, що поділяють патріархальні погляди.
Б'є – значить любить. Закохані коли сваряться, тільки тішаться.	Проблема домашнього насилля – це не «приватна справа», а гендерна проблема, адже статистика його жертв – жахлива, хоча і правоохоронні органи не вважають цю проблему другорядною. Насилля проти жінок глобальним і системним, коріння якого виходяться з патріархату, що узаконює владу чоловіка над жінкою.
Якби покарання за домашнє насилля було більш серйозним, то це б зменшило їх кількість	Насилля в сім'ї – не однобічний процес: насильник-жертва, а складна динаміка взаємодії між двома чи більшою кількістю членів сім'ї, в якій кожен виконує активну роль, виявляючи вербальну чи фізичну агресію. Жінки виявляють агресію і насилля в сімейних стосунках так само часто, як і чоловіки. Подолання стереотипу про те, що жінки слабкі і пасивні – вирішальний крок на шляху розуміння природи насилля, оскільки жіноча агресія так само зумовлює кризу сімейних стосунків. Жінка стає частіше жертвою фізичного насилля, оскільки вона є слабшою за чоловіка. У роботі з кризовими ситуаціями в сім'ї відрізняють такі тактики, як бездіяльність, співчуття і контроль. Останній є домінуючим підходом в сучасній політиці демократичних країн, оскільки проводиться відповідна психокорекційна робота не тільки з жертвами, але й з кривдником. Мета такого підходу – зміцнення родини, а не покарання кривдника.
Диференціація соціальних сфер самореалізації статей та їх підпорядкування	Партнерство статей та їх рівновага в соціальних системах різного рівня
Кожному – своє! Із давен-давен існували професії, які більше підходять до чоловіків	«Поділ професій на «чоловічі» та «жіночі» прийшов із традиційного розподілу сфер діяльності статей. Така статева сегрегація професій відображена навіть у мові, як-то:

або до жінок. Кожна стаття має займатись своєю справою!	капітан, президент, військовий чи прибиральниця, медсестра. Реалії сьогодення створили умови для вибору професій за інтересами та нахилами, а не за статевою належністю. Єдиними критеріями статевої невідповідності вибору тією чи іншою жінкою є шкідливість її виконання для репродуктивного здоров'я. Отже, професія шахтаря, відбійщика, тракториста має залишитись «прерогативою» чоловіків.
Кого може образити візуальна реклама оголеної жінки? Це ж тільки фото, а не жива жінка	Кінематограф відтворює статеві стереотипи, особливо ставлення до табуованих тем-сексуальності, алкоголізму і є важливим інструментом насадження сексистських поглядів, представляючи те, що неможливо описати в термінах вербальної мови, проте те, що передає емоції. У такій рекламі мало місця жіночій суб'єктності, жіноче тіло та обличчя стали об'єктом насилля і сексуального бажання чоловіків.

Зміст дидактичних та виховних настановлень в освітньому закладі є орієнтиром розвитку гендерної свідомості хлопців та дівчат. Методика організації навчально-виховного процесу також формує основу утвердження ідеології гендерного рівноправ'я або закріплення гендерної нерівності.

Метою емпіричного дослідження було вивчення змісту та поширеності гендерних стереотипів у педагогів обох статей середньої ланки освіти як чинника дискримінації шкільного середовища. Основна гіпотеза дослідження полягала у припущенні, що вчителі, які сповідують традиційні гендерні стереотипи, транслують їх в процесі навчально-виховного процесу і тим самим створюють підґрунтя для гендерної нерівності в освітньому середовищі.

Вибірка складала 330 педагогів (з них 205 осіб жіночої статі і 85 – чоловічої).

Основним методом дослідження було формалізоване інтерв'ю та анкетування. Анкети та напівструктуровані інтерв'ю включали розроблені Т.Говорун, О.Кікінежді критерії збереження гендерної рівноваги у навчально-виховному процесі, які мали власне смислове навантаження [9, с. 44–45]. Для обробки та інтерпретації отриманих даних використовувалися кількісний і якісний аналіз.

Згідно результатів дослідження, 62% педагогів вважають, що для хлопчиків важливо виділятися серед однолітків ($\chi^2=4,57$; $p\leq 0,05$), 76% педагогів дотримуються стереотипної думки про більшу емоційну чутливість дівчаток ($\chi^2=21,28$; $p\leq 0,05$). 72% вчителів вважає, що дівчатка і хлопчики проявляють майже однакову територіальну активність ($\chi^2= 15,51$; $p\leq 0,05$), 67% вчителів не підтверджують стереотипу про крашу здібність до орієнтації на місцевості у хлопчиків порівняно з дівчатками ($\chi^2= 9,23$; $p\leq 0,05$). 64% вчителів упевнені, що хлопчики агресивніші за дівчаток ($\chi^2=6,21$; $p\leq 0,05$), а дівчатка – ласкавіші та толерантніші за хлопчиків (73%) при ($\chi^2= 17,33$; $p\leq 0,05$). У 71% вчителів виявлені стереотипізовані погляди щодо більшої винахідливості хлопчиків у предметно-інструментальній сфері ($\chi^2= 14,14$; $p\leq 0,05$), та проявів боязкості та тривожності у дівчаток (76%) при ($\chi^2= 20,51$; $p\leq 0,05$). Близько 78% вчителів вважають, що для дівчаток є нехарактерним змаганням у силі та спритності, фізичній активності ($\chi^2= 25,63$; $p\leq 0,05$). Щодо того, що хлопчикам важливіше утвердитись, досягти авторитету, відрізнитися чим-небудь, згодні лише 62% ($\chi^2= 4,15$; $p\leq 0,05$). 64% вчителів не підтримали думку про більшу схильність хлопчиків до творчої діяльності, а дівчаток до монотонної роботи, що вказує на індивідуальний характер роботи обох статей ($\chi^2= 5,73$; $p\leq 0,05$). Відмінності у поглядах вчительства щодо лідерства і мотивів успішного навчання у хлопчиків і дівчаток виявились статистично недостовірними (питання № 3, 5, 7, 11, 12, 14, 17).

Статистичні відмінності у гендерних орієнтаціях вчителів-жінок і вчителів-чоловіків виявлені щодо стереотипізованих уявлень про підготовку дівчаток до ролі матері, а хлопців – до годувальника та захисника сім'ї (89% жінок і 56% чоловіків ($\chi^2=8,69$; $p\leq 0,05$). Більшість жінок-педагогів (81%) і майже вдвічі менше педагогів-чоловіків 44% ($\chi^2=7,17$; $p\leq 0,05$) підтримують розвиток у хлопців маскулінності, а у дівчат фемінності більшою мірою, ніж розвиток андрогінних властивостей (табл.2).

Взаємозв'язок питання про поділ професій на чоловічі та жіночі ($r=0,23$; $p=0,004$) свідчить, що вчителі більшою мірою вибачають грубість та агресивність з боку хлопчиків ($r=0,27$; $p=0,001$), а також вважають, що з хлопчиків виходять кращі лідери, керівники, директори тощо. Взаємодія питань № 3, № 5 ($r=-0,18$; $p=0,026$) і № 6 ($r=0,23$; $p=0,004$) свідчить про те, що вчителі, які схильні прощати агресивність хлопчикам, найчастіше вважають, що дівчаток потрібно готувати до ролі матері, а хлопчиків – до професії годувальника сім'ї, і що для більшої успішності в навчанні хлопчикам часто не вистачає

посидючості, терпіння, а дівчаткам – здібностей. Взаємопов’язаними є погляди вчителів про те, що дівчатка більш схильні до гуманітарних наук, а хлопчики до природничо-математичних, і що хлопчикам не вистачає посидючості, а дівчаткам здібностей (№4 і №6 ; $r=0,32$; $p=0,0001$).

Таблиця 2.

Факторне навантаження стереотипних суджень вчителів

№ з/п	Зміст гендерного стереотипу	Жінки χ^2	Чоловіки χ^2	Разом χ^2
1.	Чи поділяєте Ви точку зору, що вчителям краще бути маскулініними, ніж андрогінними особистостями.	0,07	2,25	1,43
2.	Чи згодні Ви з твердженням, що за виключенням професій, шкідливих для репродуктивного здоров’я жінок, решта професій є «чоловічими» або «жіночими».	10,67	4,00	0,05
3.	Чи схильні Ви більшою мірою вибачати прояви грубості та агресивності з боку учнів-хлопців, ніж учениць.	1,19	1,14	0,40
4.	Чи поділяєте Ви точку зору, що дівчата більш здібні до вивчення гуманітарних наук, а хлопці до природничих.	7,41	1,00	0,20
5.	Чи є Ви прихильником точки зору, що дівчат в першу чергу треба готувати до ролі матері та господині, а хлопців до тих професій, які б давали змогу матеріально забезпечити сім’ю.	32,67	0,25	8,69
6.	Чи згодні Ви з думкою, що для більш успішного навчання в школі хлопцям часто бракує посидючості, терпіння, а дівчатам здібностей.	1,85	0,25	1,20

7.	Чи поділяєте Ви точку зору, що з чоловіків виходять кращі лідери, капітани команд, керівники підприємств та закладів, голови партій, банків тощо ніж з жінок.	1,85	4,00	5,80
8.	Чи підтримуєте Ви розвиток у хлопців маскулінності, а у дівчат фемінності більшою мірою, ніж андрогінних властивостей незалежно від статі вихованців.	21,41	0,07	7,17
9.	Чи поділяєте Ви точку зору, що потенціал та досягнення дитини у навчанні, виборі улюблених занять, в громадській роботі, у профорієнтаційній сфері, у культурному розвитку багато в чому визначається її статевою належністю.	1,19	2,25	0,66
10.	Чи визначає стать дитини те, як до неї потрібно звертатися, про що говорити, що радити тощо.	32,67	6,25	0,64

Значущі кореляції вказують на взаємозв'язок стереотипізації поглядів педагогів щодо пізнавальних інтересів, здібностей та потреб учнів і учениць та орієнтацією на фемінні властивості особистості ($r=0,17$; $p=0,042$). Залежно від віку і стажу педагогічної діяльності був виявлений значущий зв'язок: більш старші і досвідченіші вчителі, педагогічний стаж яких становив приблизно 20 років, виявилися толерантнішими у поглядах до проявів агресії хлопчиками порівняно з молодими вчителями, досвід яких склав близько 12,5 років (при $t=2,41$; $p=0,023$). Отже, можна констатувати помітну стереотипізацію гендерних уявлень сучасних педагогів, їх невизначеність та нерозуміння гендерних проблем, відсутність знань щодо егалітарно-особистісного підходу до обох статей.

Як засвідчили результати дослідження, гендерні стереотипи залишаються достатньо поширеними в середовищі вчителів, вихователів. Зокрема, виявлено, що педагоги «часто» або «іноді»:

- неоднаково залучають хлопчиків та дівчаток до навчальної, спортивної та громадської роботи в статево-змішаних групах; не

звертають увагу на статевий сепаратизм дітей в іграх, заняттях, спілкуванні;

- диференціюють вимоги до поведінки, тон та характер звертання до учнів в залежності від статі вихованців;

- неоднаковою мірою заохочують хлопців та дівчат до користування навчальним та спортивним інвентарем, до різних видів змагань, спортивних ігор, позакласної та позашкільної роботи;

- нав'язують статеві стереотипи на зразок: «дівчатка цього не роблять», «цього не годиться робити хлопчиків», «ти ж не дівчинка (хлопчик), щоб...» тощо;

- не звертають увагу дітей на рекламу, газетні й журнальні ілюстровані матеріали, які нав'язують традиційні стереотипи, статеві ролі чоловіків та жінок;

- не обговорюють з хлопчиками й дівчатками проблеми поведінки статей (етичні, психологічні, соціальні), які стосуються рівності та взаємозамінності їхніх ролей у сім'ї та суспільстві;

- не привертають увагу дітей до експлуатації жіночого тіла в торгівельній рекламі, брутальних висловів у популярних радіо- і телепрограмах, які принижують гідність чоловіка і жінки;

- і, нарешті, сам учитель не завжди є живим прикладом андрогінної гендерної поведінки.

Педагогічні колективи, переважно жіночі за складом, поглиблюють диференціацію соціально-психологічних вимог та очікувань стосовно статей. Більшість вчителів загальноосвітніх шкіл залишаються невизначеними у власних гендерних орієнтаціях, не є переконаними в необхідності рівноправного розвитку дітей у всіх сферах соціального буття, сповідують ідеологію комплементарності чоловічих та жіночих ролей. Виявлено, що навчально-виховний процес у закладі середньої освіти значною мірою підкріплює традиційні погляди на дихотомію соціальних ролей чоловіків та жінок і меншою демонструє рівність статей, здатних до гнучкості статеворольової поведінки та взаємозамінності статевих ролей. З одного боку, педагоги надають великого значення фактору статі, який виявляється у шкільній практиці, формуючи таким чином у дітей уявлення про «вроджену нерівність» жіночого і чоловічого. З іншого боку, досить поширеною є гендерна нечутливість педагогів у ситуаціях, які потребують врахування статі для розуміння потреб і мотивів вчинків учнів, прийняття кваліфікованих педагогічних рішень. У навчально-виховному процесі позакласної і позашкільної роботи через гендерно забарвлену інформацію учням передаються, здебільшого, статеворольові стереотипи, які і визначають терпимість майбутніх

дорослих до соціальної нерівності жінок і чоловіків у суспільстві. Таке нав'язування традиційних статевих ролей стає на заваді розвитку андрогінних властивостей дітей, розвитку їх співдружності. Лише біля 30% педагогічного та управлінського персоналу освітніх закладів виявляють значний інтерес до проблем забезпечення гендерної рівності дітей у навчально-виховному процесі, впровадження гендерно-освітніх технологій у шкільну практику.

Отже, можна дійти висновку, що українське суспільство є досить гендерностереотипизованим. В процесі виявлення і систематизації описових, директивних (вказівних) та табуованого (заборонного) характеру стереотипів щодо «чоловічого» та «жіночого», нами встановлений їх однаковий обсяг та симетричність щодо обох статей. Тобто як хлопці, так і дівчата, як чоловіки, так і жінки зазнають однакового психологічного тиску безлічі сексичних упереджень.

Зміст гендерних упереджень щодо чоловічої статево-рольової поведінки носить значно більше категоричних та амбівалентно-негативних означень та особистісних очікувань у порівнянні з жіночою статтю, по відношенню до якої домінують поблажливо-опікунчі упередження. Зазначимо, що традиційні гендерні настанови однаково високо корелюють як з проявами відвертого, так і амбівалентного та поблажливо-опікунчого сексизму. Жіночі стереотипи приписують «слабкій» статі відповідальність за виховання дітей, «погоду» в домі. При цьому подвійна зайнятість жінки не слугує виправданням за допущені нею помилки, а її орієнтація на професійно-освітні, професійно-кар'єрні досягнення, особливо в традиційно визначених чоловічих сферах діяльності, як-то підприємництво, політика, управління карається насадженням сексичних настанов про втрату «жіночості», набуттям чоловікоподібних рис.

На роздоріжжі гендерного самовизначення знаходиться також і молоде покоління. І хоча юнаки та дівчата більш орієнтовані на партнерство і в своїй більшості виявляють однозначне прийняття егалітарних цінностей, в ситуації особистісного індивідуального вибору молоді жінки приймають необхідність відступництва від кар'єрних прагнень на користь особистого «жіночого» щастя. Їхні однолітки чоловічої статі виявляють ще менше бажань демократизувати обов'язки в родині, адже це потребуватиме їх справедливого розподілу і позбавлення соціальних привілеїв.

Сучасні жінки більше пристосувалися до «чоловічого світу», успішно освоївши управлінські ролі та професії, в той час як чоловікам важче включатися в домашні та педагогічні ролі. Проте жінки, граючи

на «чоловічому полі», все ще відчують тиск андроцентризму – вони змушені адаптуватися до чоловічих стилів управління, враховувати «чоловічі» потреби та запити, брати на себе додаткові домашні обов'язки, що підсилює феномен подвійної зайнятості.

Психологи підкреслюють, що можливості самореалізації людини більше залежать від її ставлення до своєї діяльності, а не від самих сфер діяльності. Гендерні спеціалісти додають, що монотонність, рутинність і повторюваність домашніх робіт звужують можливості для самореалізації. Креативність проявляється там, де діяльність має часовий вимір – планування, досягнення нових цілей, впровадження новаторських підходів.

Зміни в суспільстві, зумовлені особистими виборами людей, кидають виклик традиційному розподілу статевих ролей та гендерним стереотипам. Сучасний етап українського суспільства спричиняє амбівалентне ставлення до гендерних ролей, створюючи конфлікт між традиційним їх розподілом і новими егалітарними викликами. Егалітарність досягається не тільки через правовий захист, а й через рівність можливостей у доступі до освіти, кар'єри, соціально-політичного статусу та справедливого розподілу сімейних обов'язків.

Подолання гендерних стереотипів є складним психологічним процесом звільнення власного «Я» від необхідності діяти згідно зі встановленими статево-рольовими очікуваннями, і замість цього слідувати своїм прагненням і цілям. Цей процес вимагає зменшення проявів конформізму щодо традиційних стандартів «чоловічої» та «жіночої» поведінки, закорінених у звичаях і масовій культурі. Суб'єктність як роль актора свого життя передбачає вільний вибір власної поведінки, слідування професійним уподобанням, досягнення задоволеності від реалізації власного сценарію життя. Гендерне середовище як домінуюче соціально-культурне оточення, має значний вплив на самореалізацію, обмежуючи або збільшуючи її можливості. Система статевих ролей створює відповідно як можливості, так і обмеження у сферах самореалізації статей. Недостатня суб'єктність чоловіка і жінки як у сімейних взаємовідносинах, так і у публічних ролях однаковою мірою негативно позначається на міжстатевому партнерстві, оскільки не здатне задовольнити потребу в самовиявленні й незалежності, самореалізації як важливої умови розвитку особистості [5; 9; 16; 17; 31; 35; 36].

Хоча психологічний тиск статевих стереотипів дуже сильний, він може бути пом'якшений та обмежений їхнім усвідомленням, активізацією потреби в самореалізації. Основний напрямок такої гендерної ресоціалізації полягає в розширенні соціально-

психологічного простору для особистісного зростання індивіда незалежно від його статевої належності, а також для розвитку андрогінних характеристик. Демократизація цивільних законодавчих актів сприяє рівності сімейних прав та обов'язків статей, посилює вимоги до партнерства як основного постулату життєдіяльності сім'ї. Накопичення змін у суспільному житті, які зумовлені індивідуальним вибором людини, це постійний виклик традиційному розподілу статевих ролей та їхньому осередку – гендерним стереотипам.

У контексті людиноцентриської парадигми «ідеологія самовизначення» молоді (В. Кремень), в тому числі і егалітарна, є важливим пріоритетом в гуманізації навчально-виховного процесу (Г. Балл, І. Бех, О. Бондарчук, М. Боришевський, Т. Говорун, В. Кравець, С. Максименко, О. Сухомлинська, В. Татенко, Т. Титаренко та ін. учені). Її підвалини закладені в ідеях виховання «рідномовного обов'язку» (І. Огієнко), в змісті «педагогічної матриці» української освіти як світоглядного чинника (Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Макаренко) та підґрунтя для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення егалітарного світогляду батьків, педагогів та дітей.

Дороговказом для гендерного виховання слугують слова видатного педагога В. Сухомлинського, якого по праву можна назвати новатором гендерної педагогіки і психології: «Виховання справжніх чоловіків і справжніх жінок починається з формування громадянських якостей особистості» [28, с. 556]. Можна лише дивуватися проникливості його поглядів щодо проблеми рівності статей, які воістину випередили час: *«Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися»* (виокремлено нами). Хлопчиків саме й надихає те, що поруч з ними – дівчатка. Заплакати від того, що важко, саме тому й соромно, що поруч – дівчинка. Але все-таки її місце у військовій грі особливе. Найважчу роботу виконують чоловіки. Та тільки чоловік виявить слабкість – жінка відразу замінить його, покаже, на що вона здатна» [28, с. 561–563]. Чи не співзвучні ці слова педагога сучасній тезі гендерної педагогіки: «Дівчатка і хлопчики мають багато подібного і небагато відмінного?», «Різні, проте рівні?».

Не менш актуальними для розвитку егалітарних орієнтацій педагогів є думки В. Сухомлинського щодо виховання дівчаток: «По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самотньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчаткам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабівільною. Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у

суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежитися діяльність жінки – вона буде залежною істотою» [28, с. 573].

Гендерний дискурс скеровує педагогів: «Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально чоловічих і спеціально жіночих видів діяльності (це, однак, не означає, що й найважчу фізичну працю мають ділити хлопці й дівчата). «Дівчатка мають жити активним громадянським життям, занадто велика зосередженість на самій собі, заглиблення в свій внутрішній духовний світ ... призводить до того, що в роки ранньої юності дівчина стає беззахисною, коли треба відстояти свою честь і гідність» [29, с. 350]; «Не допустити того, щоб жінки наші ставали освіченими, інтелектуально багатими рабіннями – одне з дуже важливих завдань школи» [29, с. 570].

Суголосними є настанови Несторки українського дошкілля С. Русової щодо формування самодостатньої особистості у взаємозв'язку гендерного та національного виховання: «...Індивідуалістична педагогіка має на увазі не лише індивідуальний склад дитини, але і усе те, що в неї природно вкладено і з боку оточення; вона поважає національні і соціальні умови, в яких виростає дитина, і ще зміцнює їх впливи. Національне виховання є певним ґрунтом в справі зміцнення моральних сил дитини і оновлення, відродження душі народу. ... виробляє у людини не подвійну хистку моральність, а міцну, цільну особу»; і далі «...щоб виховати гармонійну людину...: 1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до природи дитини; 2) національне; 3) мусить відповідати соціально-культурним вимогам часу; 4) бути вільним, незалежним від... урядових вимог, на ґрунті громадської організації» [25, с. 43–44].

Педагоги-класики акцентували на суспільній потребі навчальних закладів популяризувати цінності соціальної рівності між статями, а також на важливості вбудовування цих принципів у зміст освітньо-виховного процесу. Тому відновлення ментальності, позитивних етнотрадицій та впровадження інновацій є важливими складовими формування освітнього середовища, яке забезпечує гендерну рівність, безпеку та доброзичливість до дітей і молоді, створюючи атмосферу, в якій дитина відчуває себе захищеною та убезпеченою від насильства, булінгу та приниження [2; 5; 11; 15; 18; 27; 36].

Можна сказати, що позиція українських педагогів-гуманістів не заперечує принципів гендерно чуйного виховання, що ґрунтується на врахуванні індивідуальних відмінностей та антропологічно зумовлених потенцій дитини як представника конкретної статі: «...відразу важко повірити, що дівчатка і хлопчики на своєму виробництві досягають такої кваліфікації. Стосовно дівчат потрібно внести поправку: вони так само швидко досягають стаханівських норм виробітку, тільки не у металообробному виробництві, а в процесі збору, монтування, у виробництві з легкою фізичною працею, особливо в оптичному виробництві: у виробництві лінз, де потрібно більше чистоти і точності; вони переганяли хлопців у точних рухах та увазі. Хлопці переважали своїми здібностями конструкторів, а дівчата – своїми здібностями до точності, організованості у важких та відповідальних процесах. Хлопчики не могли справитися з виробництвом лінз, і все це виробництво передали дівчаткам» (А. Макаренко) [20].

Унікальність «гендерної матриці» української педагогічної спадщини полягає у створенні культуротворчого соціуму для розвитку ідей сучасного гендерного виховання в мультикультурному середовищі, виховання гендерної обізнаності, чуйності та толерантності. Право бути собою, робити вільний та свідомий вибір, андрогінність як інтеграція «жіночого» і «чоловічого» в одній особі, максимум можливостей для особистісного розвитку, партнерство статей тощо складає суть педагогічного дискурсу на шляху до інтеграції в європейський освітній простір.

Гендер у вітчизняній педагогічній спадщині – це означення рівної участі статей у навчально-виховному процесі, в підготовці до виконання соціальних ролей у сім'ї та суспільстві, рівних можливостей дівчаток і хлопчиків для досягнення успіхів у майбутній життєдіяльності. Гендерна педагогіка в контексті гуманістичного підходу – це сукупність знань та методичних підходів, спрямованих на ознайомлення із засадами гендерного виховання, яке має нівелювати вплив патріархальних стереотипів на користь індивідуального шляху розвитку особистості.

Гендерно-чутливий підхід передбачає розширення соціалізуючого середовища для обох статей: доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчаток до занять спортом, а хлопчиків – до самообслуговування); організація досвіду рівноправного співробітництва дівчаток і хлопчиків у спільній діяльності; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів;

створення з дівчатками досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки (наприклад, технологія щоденника з фіксуванням успіхів); створення умов для тренування міжстатевої чутливості (наприклад, через театралізацію, обмін ролями); залучення татів (а не лише матерів) до виховання дітей. У цьому контексті важливе значення має проведення просвітницько-інформаційної та практичної роботи, спрямованої на теоретичне та прикладне вирішення гостроактуальних проблем з гендерного виховання.

Гендерна матриця» української педагогічної думки є підґрунтям для сучасних стандартів рівноцінності статей, розширення егалітарного світогляду батьків та педагогів, створення позитивної моделі навчання та виховання дівчаток і хлопчиків.

Саме егалітарна соціалізація є співзвучною практиці особистісно-орієнтованого (ненасильницького) підходу в освіті як найбільш прогресивної та продуктивної спільноти рівноправних індивідуальностей різної статі. У цьому розумінні вихідні положення особистісно-егалітарного підходу як базової стратегії соціалізації та виховання охоплюють реалізацію ідеї рівноправ'я статей та їх взаємозамінність; індетермінацію біологічною належністю гендерних ролей; утвердження егалітарного світогляду: гендерну компетентність як обізнаність із нормативами статевої поведінки, гендерну чуйність як створення умов для повноцінного розвитку представників різної статі попри статеві стереотипи та упередження, здатність розв'язувати проблеми навчання і виховання з позиції егалітарної гендерної ідеології та гендерну толерантність як повагу до основоположних прав та свобод людини [5; 9; 11; 27; 31; 35].

Егалітарне освітнє середовище характеризується справедливістю, відсутністю дискримінації, творчим розвитком, збереженням здоров'я, інклюзивністю і базується на принципах соціальної справедливості, гендерної рівності, дитиноцентризму. В таких умовах забезпечується повноцінний розвиток особистості незалежно від статі, віку, дієздатності, раси, культури, віри, етнічної належності тощо. Важливим завданням в розвитку нової української школи є формування в учнів загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [23; 27; 36].

Обґрунтовано реалізацію особистісно-егалітарного підходу (різновиду гендерного (В. Кравець) та особистісно-орієнтованого

підходів (І. Бех)) як новітнього методологічного інструменту аналізу і проєктування особистісних змін, що ґрунтується на врахуванні «фактору статі» у змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії «педагог – вихованці», «викладачі – студенти», що набув статусу провідного у побудові гендерно-справедливого середовища як недискримінаційного, творчо-розвивального та здоров'язбережувального, що базується на принципах соціальної справедливості, гендерної рівності, дитиноцентризму, егалітарності та паритетності статей, в умовах функціонування яких забезпечується повноцінний розвиток особистості, незалежно від її статі, віку, дієздатності, раси, культури, віросповідання, етнічності тощо [2; 9; 11; 16; 18; 35; 36].

З'ясовано, що засадничими механізмами у конструюванні гендерно-справедливого егалітарно-освітнього середовища є: взаємозв'язок та взаємозумовленість соціально-педагогічних та психологічних процесів на суспільному та індивідуальному рівнях гендерного самовизначення дітей та молоді у системі патріархальних та егалітарних координат; впровадження принципів недискримінаційної освіти на основі методу 3Р: науковість, об'єктивність гендерних знань як головне підґрунтя розвінчування стереотипів; адекватність їх освоєння віковим можливостям дітей, підлітків та юнацтва; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та в міжстатевому спілкуванні; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне осмислення засвоєних настанов щодо «життя в статі»; суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації егалітарного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; подолання статевих стереотипів; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як меншовартісного» [5; 17; 18].

З позиції гендерної методології подано авторське визначення егалітарної особистості майбутнього фахівця НУШ як ключової фігури у створенні гендерно справедливого середовища – суб'єкта самотворчості, відкритої, самодостатньої, гендерно компетентної особистості, що сповідує принципи рівноцінності та паритетності статей в особистісному та професійному життєздійсненні [14].

Саме на педагога, майбутнього керівника сфери освіти, покладена важлива місія розвитку ідеології рівних прав і можливостей статей, оскільки система освіти є важливим агентом гендерної соціалізації нової генерації громадян України, яка може будуватись на принципах рівноправ'я статей або, навпаки, містити певні форми гендерної нерівності. Традиції, звичаї, ментальність народу та

взаємодія різних субкультур можуть утверджувати різні гендерні установки – як егалітаризм, так і сексизм та дискримінацію. Патріархальна (традиційна) соціалізація розділяє види діяльності на чоловічі та жіночі, визначаючи їх як домінуючі та підлеглі. Егалітарна (демократична) соціалізація, навпаки, просуває рівність і взаємозамінність у різних сферах діяльності для жінок та чоловіків як повністю рівноцінних особистостей.

Гендерна компетентність керівника сфери освіти є складовою професійних знань, що формують їхню позицію у теоретичній, методичній та практичній діяльності. Гендерні знання педагога включають уявлення про: біполярний конструкт гендеру (поділ маскулінності та фемінності як жорсткі ролі в патріархальній культурі); андроцентризм як традицію підпорядкованості жінок і домінування чоловіків; егалітарний (партнерський) конструкт гендеру; сексизм як упереджене ставлення до жіночої статі; відкриту дискримінацію через різні навчальні програми для хлопців та дівчат; приховану дискримінацію через поширення гендерних стереотипів у навчальних матеріалах; та стереотипні уявлення про гендер серед педагогів загальноосвітніх закладів [5; 9; 17; 31].

У процесі багаторічного досвіду викладання гендерних дисциплін та діяльності Науково-дослідного центру з проблем гендерної освіти та виховання учнівської та студентської молоді НАПН України-ТНПУ імені В.Гнатюка розроблено інноваційні технології для здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій на засадах рівноправ'я статей (інтерактивні методи соціально-психологічного навчання; освітньо-тренінгові програми тощо). Зокрема, серед завдань програми освітнього курсу для педагогів міста «Відкриті освітні студії: Формування простору поваги прав людини в освітньому середовищі» – підготовка, підвищення кваліфікації та підтримка педагогів в галузі прав людини; підвищення їх обізнаності про права людини відповідно до керівних принципів освіти в галузі прав людини, міжнародних та національних стандартів якості освіти; набуття вчителями компетентностей з планування освітньої політики і програм у галузі прав людини у формальній та неформальній освіті, надання психолого-педагогічних та фахових консультацій у галузі прав людини [26].

У контексті реалізації Дорожньої карти гендерно-справедливого середовища в Україні проведено: спільний з Академією інноваційного розвитку освіти вебінар «Гендерні проблеми сучасної української освіти» <https://youtu.be/4iu-jYEAY-U> 16/02/21; семінар-вебінар

«Кібербулінг» в рамках Крайового форуму освітан «Освіта – енергія майбутнього. Дистанційна освіта – сучасний формат»; активізація молоді у діяльності Всеукраїнської мережі гендерно-освітніх центрів, створено Центр гендерних досліджень та впровадження політики рівних прав і можливостей шляхом реорганізації НДЦ НАПНУ-ТНПУ на правах правонаступництва; участь у Міжнародних кампаніях та акціях: у віртуальній паралельній події у рамках Форуму неурядових організацій 65 сесії Комісії зі статусу жінок (Нью-Йорк) «Протидія анти-гендерній ідеології в Україні та Східній Європі» <http://nrzhu.org.ua/index.php/novyny/item/364-na-65i-sesii-komisii-oon-zistanovyshcha-zhinok>; тренінгу «Онлайн-інструменти протидії домашньому насильству» (МЦТ); Навчальній програмі для депутаток та мерок місцевих рад за участі юристок та уповноважених з гендерних питань у регіонах (ЮРФЕМ); онлайн дискусії «Реалізація принципу скоординованої політики Стамбульської конвенції в Україні: нові виклики в умовах децентралізації» (проект Ради Європи COVAW); участь у Консультативній зустрічі представниць та представників гендерних центрів ЗВО та дослідницької спільноти <http://tnpu.edu.ua/news/5371/>; інтерв'ю для Тернопільського медіа-центру «Чи існує дискримінація чоловіків в українському суспільстві?» тощо.

Проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції» (2020). Крізь призму гендерного дискурсу науковцями та практиками було окреслено пріоритетні напрямки національної освітньої політики рівності в умовах євроінтеграції [27], спільне обговорення презентації українського перекладу Словника Європейського інституту з гендерної рівності, організованого Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні у партнерстві з Апаратом Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, Київським інститутом гендерних досліджень, Інформаційно-консультаційним жіночим центром (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3220596-v-ukraini-vidali-pereklad-clovnika-evropejskogo-institutu-z-gendernoi-rivnosti.html>).

На спільному семінарі-вебінарі з НАПН України та Європейським гуманітарним університетом (м. Вільнюс, Литва) «Формування егалітарно-освітнього середовища для дітей та молоді: досвід і перспективи» (2021) підведено підсумки 20-річної співпраці з Національною академією педагогічних наук щодо розробки та експериментального обґрунтування егалітарної ідеології освітньо-виховних практик в соціогуманітарному просторі як стратегічного напрямку реалізації державної гендерної політики <https://www.facebook.com/TNPU.news/photos/pcb.2947990422126073/29>

47982735460175/.

Здійснено верифікацію гендерного мейнстримінгу як інструменту побудови недискримінаційного освітнього середовища, уточнено індикатори виявлення гендерних упереджень та стереотипів в керівників та вчителів ЗЗСО.

Прикладні аспекти гендерних досліджень як інноваційних технік та практик у сучасній суперечливій системі традиційних/патріархальних чи егалітарних/демократичних координат стосувались: роботи проблемних груп, написання та захисту магістерських робіт: «Гендерне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки» (Г. Харук); «Психологічні особливості гендерних уявлень та поведінки дітей старшого дошкільного віку» (О. Шевченко); «Соціально-психологічні аспекти гендерно-вікової дискримінації в Україні» (Р. Кучма); «Психологічні особливості стратегій конфліктної взаємодії менеджерів в організаціях» (А. Савченко); представлення на Всеукраїнські конкурси студентських наукових робіт з напрямку «Гендерні дослідження» наукових розвідок здобувачів вищої освіти: «Гендерний мейнстримінг як інструмент побудови недискримінаційного університетського середовища» (В. Рожанська), «Гендерні упередження і стереотипи вчителів як чинник дискримінації освітнього середовища» (О. Винярчук), «Жінка в українській політиці: шлях до лідерства» (Х. Вояк) тощо.

В основу створення гендерно-справедливого середовища, релевантного принципам рівноцінності та паритетності статей, покладені провідні ідеї гуманістичної психології та педагогіки, інтеграція компетентнісного, особистісно орієнтованого, гендерного, суб'єктно-діяльнісного, особистісно-егалітарного та студентоцентрованого підходів як системотвірних складових гуманізації освіти відповідно до чинних законодавчих документів та міжнародних зобов'язань України на шляху реформування національної системи освіти НУШ [18].

Розроблені діагностичний інструментарій, гендерно-освітні технології як цілісна система змістово-структурної моделі гендерносправедливого середовища та їх впровадження у навчально-виховне середовище «ЗДО – ЗЗСО – ЗПТО-ЗВО», інтегрування гендерних знань до змісту психолого-педагогічних та природничих дисциплін підготовки майбутнього фахівця НУШ можуть бути використані педагогами у процесі навчальної, практичної, науково-дослідної, виховної і самоосвітньої діяльності у ЗВО, у діяльності гендерних центрів, лабораторій, студій тощо. Розроблені та апробовані програми семінарів-вебінарів, гендерних тренінгів, навчально-методичне та змістово-технологічне забезпечення просвітницьких

програм можуть бути застосовані у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів та підвищення кваліфікації вчителів – слухачів післядипломної педагогічної освіти.

У контексті нашого дослідження важливою є думка В. Татенка про те, що «...особливу увагу слід приділяти питанням соціально-психологічного супроводу і методичного забезпечення націєтворчої діяльності колективного суб'єкта, зокрема організації моніторингу його соціально-психологічного стану, динаміки мотивації, рівня компетентності, відповідальності, креативності, згуртованості, а також питанням завчасної профілактики і своєчасної корекції виявлених негараздів» [30, с. 122–124].

У процесі діяльності нині діючого Центру гендерних досліджень та впровадження політики рівних прав і можливостей ТНПУ у соціальному партнерстві здійснено: модернізацію гендерно-освітніх технологій засобами ІКТ у заклади освіти різного рівня, що дозволило реалізувати систему психолого-педагогічного та соціально-реабілітаційного супроводу здобувачів освіти з ОПП у ДПТНЗ «Тернопільське ВПУ сфери послуг та туризму» (2022); впровадити просвітницький курс «Відкриті освітні студії: формування простору поваги прав людини в освітньому середовищі» для освітян (2021–2022); взяти участь у реалізації польсько-українського проєкту для волонтерів – представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, різних установ і закладів Польщі та України «Зміцнення прихильності людей до волонтерства для біженців з України. Мотивація волонтерів та наміри волонтерства – роль психологічних та соціальних чинників» (керівники – професорки Агата Худзіцька-Чупала та Надія Гапон), що ініційовано та організовано за підтримки Фондації польської науки та в рамках програми «Для України» Інститутом психології Університету соціальних і гуманітарних наук (SWPS) та факультетом психології в м. Катовіце (Польща), Львівським національним університетом імені Івана Франка (Україна) (2023).

Пошук вирішення прикладних завдань щодо забезпечення національного механізму досягнення гендерної рівності, ефективних механізмів соціального партнерства «школа – родина – громада», педагогіка співробітництва, забезпечення атмосфери поваги до прав людини у всіх учасників освітнього процесу, обґрунтування засад егалітарної ідеології є системотвірним складником гуманізації освітнього простору сучасної національної школи задля прогностики вирівнювання можливостей самореалізації нової генерації громадян і громадянок України, її демократичного світобачення, щоб жити разом

у рівності та гідності, мирі та злагоді в об'єднаній Європі.

Список використаних джерел

1. Балл Г. О. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці: монографія / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
2. Бех І. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2003. 280 с.
3. Бовуар де Сімона. Друга стаття: Пер. з франц.: В 2 т. К.: Основи, 1994. Т.1.
4. Гапон Н.П. Психологія гендеру: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 208 с.
5. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія / Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. та ін.; за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с.
6. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик. К. : Критика, 2017. 224 с.
7. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслова; оновл. вид. К.: «Вістка», 2021. 170 с.
8. Говорун Т. В. Гендерна психологія у суб'єктно-вчинковому вимірі. *Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії* / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 92–117.
9. Говорун Т. В. Кікінежді О.М. Гендерна психологія: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
10. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#n15>
11. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Кікінежді. Тернопіль : Стереарт, 2014. 884 с.
12. Інша оптика: гендерні виклики сучасності: зб. наук. пр / упоряд. В. Агеєва, Т. Марценюк. Київ: Смолоскип, 2019. 256 с.
13. Інтернет-джерело «Євроінтеграційний портал». URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/uryad-uhvalyv-derzhavnu-strategiyu-zabezpechennya-rivnyh-prav-i-mozhlyvostey-zhinok-ta-0>
14. Кікінежді О. Становлення егалітарної особистості

майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології. *Humanitarium*. Переяслав (Київ. обл.); Ніжин (Чернігів. обл.): Лисенко М. М., 2020. Том. 43, Вип. 1 : Психологія. С. 7–22. (індексується в наукометричній базі Index Copernicus). <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2019-43-1-7-22>

15. Кікінежді О., Кізь О. Гендерний вимір професійного та особистісного зростання педагогів. *Порадник для професійного педагогічного та наукового зростання освітян* : науково-методичний посібник / за ред. Петровського О. М., Трубавіної І. М. Харків, 2023. С. 49–76.

16. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педагогічн. закл. освіти]. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.

17. Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. «Гендерна освіта: теорія та практика»: навчальна програма інтегрованого курсу для студентів II-IV курсів педагогічних спеціальностей. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 3. 2011. Запоріжжя: Друкарський світ, 2012. С. 7–72. URL: http://gender.undp.org.ua/images/lib/2011_gender_standards_p3.pdf

18. Кравець В., Кікінежді О., Василькевич Я. Формування гендерно справедливої середовища у закладах освіти України: євроінтеграційний контекст. Новий колегіум : науковий інформаційний журнал. Харків : Колегіум, 2023. № 1-2 2023 (110). С. 15–23. DOI :10.30837/nc.2023.1-2.15

19. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. К.: Педагогічна думка, 2009. 520 с.

20. Макаренко А. С. Педагогічні твори у 8 т. Т.4. К.: Педагогіка, 1983. С. 335

21. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. К. : Видавництво «Основи», 2017. 218 с.

22. Марценюк Т. Гендерна рівність та недискримінація на практиці. К.:Видавничий дім «КОМОРА», 2021. 174 с.

23. Нова українська школа: соціально-психологічні технології підтримки : практичний посібник / за ред. Г. М. Бевз, С. Л. Кравчук ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 162 с.

24. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

25. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / С. Русова. –

К. : Либідь, 1997. – Кн.2. – 318 с.

26. Сампара О.В., Кікінежді О.М. Відкриті родинні студії як інноваційна педагогічна модель освіти дорослих. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (9–10 квітня 2020 р., м. Тернопіль); редколегія: О. М. Петровський, І. М. Вітенко, О. І. Когут та ін. Тернопіль : СМП «Тайп», 2020. С.312–315.

27. Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10-11 вересня 2020 р. / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.

28. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 томах. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.

29. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. К. : Рад. школа, 1971–1977.

30. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід : монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 142 с.

31. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи: конспекти занять : навч.-метод. посібник для загальноосвітніх навч. закл. / [Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді та ін.]; за заг. ред. Т. В. Говорун. К. : ФОП Клименко, 2011. С.45–46.

32. Bosak, J., Sczesny, S, & Eagly, A.H. (2008). Communion and agency judgments of women and men as a function of role information and response format. *European Journal of Social Psychology*, 38,1148-1155

33. Equitable and Non-discriminatory Quality Education. URL: https://ei-ie.org/media_gallery/Policybrief_07_equitable_eng.pdf.

34. Gender, politics, and society in Ukraine / [edited by O. Hankivsky, A. Salnykova]. Toronto : University of Toronto Press, 2012. 444 p.

35. Kikinezhdi O. M. , Zhyska H. Ya. , Chip, R. S. Vasylykevych Y. Z. and Hovorun T. V. Psychology of the Gender-Equitable Environment: Research of Problems. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment* 8 No.3 (2020), pp. 538–547. doi: 10.6000/2292-2598.2020.08.03.31.

36. Kravets V., Kikinezhdi O., Zhyska H. Theory and Practice of Preparing a Future Teacher to the New Ukrainian School: a Gender Perspective. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School* : monograph ; edit by I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague : OKTAN PRINT s.r.o., 2020. P. 21–35. DOI :